

Nr 254.

Av herr Hjalmarson m. fl., om införande av s. k. tilläggsmandat vid val till riksdagens andra kammare.

Den proportionella metod, som infördes vid fjolårets riksdag och tillämpades vid samma års andrakammarval, är enligt vallagsändringen själv endast provisorisk. Dess giltighetstid är blott fyra år, varför frågan om valsättet måste tas upp till förnyad behandling under nu löpande andrakammarperiod.

Fjolårets beslut träffades efter hård strid mellan partierna, något som måste betraktas som beklagligt, enär allmän enighet såvitt möjligt bör vara till finnandes rörande det sätt, varpå folkets representanter i riksdagen eller andra offentliga organ skall utses. Önskvärdheten av en samlande lösning i fråga om valsättet motiverar ytterligare kravet på en grundlig omprövning snarast möjligt av frågan. De häftiga strider i land efter land, som spörsmålet om valsättet i den demokratiska staten framkallat, kan inte vara någonting för vårt land att ta efter. Det är fara värt att dessa föga uppbyggliga strider i längden mer än något annat komprometterar och undergräver det demokratiska statsskicket självt.

Vid 1952 års val var det särskilt tre metoder, som var aktuella i debatten. Först var det kommittémajoritetens förslag, innebärande att uddatalsmetoden skulle tillämpas med en spärr, utformad på så sätt att endast det parti skulle vara berättigat att delta i mandatfördelningen, vars röstetal uppgick till 60 procent av valkvoten. Vidare var det regeringsförslaget, som likaledes byggde på uddatalsmetoden men i stället för kommittémajoritetens 60-procent spärr använde reduktionstalet 1,40 när det gällde partiets första plats. Ytterligare kom det av folkpartiet i motion föreslagna, i konstitutionsutskottet även av högern stödda förslaget till valmetod, enligt vilken en på visst sätt företagen omfördelning av mandaten i kretsarna skulle ske i förhållande till partiernas riksröstetal. Slutligen diskuterades modifikationer av regeringsförslaget, gående ut på att det första reduktionstalet i stället för 1,40 skulle vara 1,25 eller 1,30.

I nedanstående tabell visas de utslag, som de olika metoderna fick resp. skulle ha fått om de tillämpats vid 1952 års val enligt septembersiffrorna, alltså före de två omvalen. Samtidigt återges mandatfördelningen vid full riksproportionalitet, d. v. s. om d'Hondts metod tillämpats och hela riket utgjort en enda valkrets.

Bihang till riksdagens protokoll 1953. 4 saml. Nr 254—263.

	Riks- propor- tiona- litet	Uddatals- metoden 1,40; 3; 5 etc.	Uddatals- metoden 1,30; 3; 5 etc.	Uddatals- metoden 1,25; 3; 5 etc.	Uddatals- metoden och 60 % spärr	Fps och H:s reser- vation i KU
H.	33	31	32	33	34	33
Bf.	24	25	28	28	28	24
Fp.	57	59	59	59	57	57
Soc.	106	110	106	105	104	111
K.	10	5	5	5	7	5

Någon ingående kommentar till dessa siffror skall här inte göras. Några viktiga iakttagelser bör dock understrykas. I enlighet med syftemålen gav vart och ett av dessa valsätt ett på det hela taget jämnare utslag än det d'Hondtska systemet utan karteller (29 höger, 19 bondeförbundare, 59 från folkpartiet, 120 socialdemokrater och 3 kommunister). De olika utslagen uppvisar också något större genomsnittliga avvikelser från riksproportionaliteten än vad som skulle ha nåtts vid borgerlig kartell (34 + 25 + 60 + 108 + 3). Emellertid har fjolårets val skänkt den erfarenheten att alla de aktuella nya valmetoderna ej är eller kan vara garerade mot slumpartade verkningar. Detta framgår därav att 1952 års utslag i flera fall starkt avviker från de resultat, som erhålles när metodernas utslag uträknas för de fem andrakammarvalen från 1932 till 1948. Detta kan exemplifieras med blott följande. Den i fjol lagfästa metoden gav det största partiet en överrepresentation, som var mindre än den genomsnittliga under de fem tidigare valen och mindre än som regeringen enligt motiveringen till propositionen ansåg skäligen med hänsyn till behovet att trygga en stark regeringsmakt. Den av kommittémajoriteten föreslagna metoden skulle i fjol ha gjort det största partiet underrepresenterat, tvärt emot de utslag som framräknats på basis av valen 1932—1948. Det i fjol i konstitutionsutskottet reservationsvis framlagda förslaget, vars mandatfördelning eljest så nära som möjligt sammanföll med riksproportionaliteten, skulle ha givit socialdemokraterna på kommunisternas bekostnad en större överrepresentation än någon annan av de övriga metoderna. Icke heller de metoder, som baserades på uddatalsmetoden med 1,25 eller 1,30 som första reduktionstal, skulle i fjol ha givit ett fullt acceptabelt resultat; sålunda skulle det då näst minsta partiet — bondeförbundet — ha gynnats av slumpen och blivit starkare överrepresenterat än något annat parti.

Mot bakgrunden av de slumpverkningar, som alla de nämnda metoderna såsom framgår av 1952 års siffror är utsatta för, synes oss slutsatsen given: den enda valmetod, som erbjuder verklig garanti för något så när rättvisa resultat och som samtidigt utan något kartellförbud skulle göra valkarteller överflödiga, är ett system byggt på principen om tilläggsmandat. Vi ansluter oss härutinnan helt till de allmänna synpunkter, som utvecklades av herrarna Bergvall och Håstad i deras särskilda yttrande i kommittébetänkandet:

En rättvis representation för de partier, som representera väsentliga folkmeningar och företråda idéer av betydelse för det politiska tänkandet, synes oss i och för sig vara ett lika naturligt som eftersträfvansvärt mål. De ojämnheter, som uppkommit under den hittillsvarande valmetoden, även efter minskningen på 20-talet av valkretsarnas antal, ha varit så framträdande och så irrationella att deras avskaffande måste framstå såsom ett verkligt demokratiskt krav; ett konserverande av dessa ojämnheter skulle nämligen innebära att medborgarnas röster faktiskt skulle graderas eller ges olika värden. Endast om valmetoden skulle väsentligt försvåra regeringsproblemet lösning, kan principen om mandatens rättvisa fördelning vara i behov av inskränkning. Så långt äro vi villiga till en jämkning, att ett valsätt, byggt på utjämningsförfarande, också enligt vår mening bör kombineras med spärrar mot uppkomsten av småpartier. I övrigt har det enligt vår uppfattning icke kunnat påvisas, att det svenska styresättet skulle ha fungerat sämre, om ett rättvist valsystem tillämpats under de sista årtiondena, eller att det under nämnda förutsättning skulle komma att fungera sämre i framtiden. Från demokratiska utgångspunkter är den tanken oss fullkomligt främmande, att det skulle kunna vara en verklig styrka för ett land att ha ett sådant valsätt, som gör det i vissa situationer icke blott möjligt utan t. o. m. lätt för en minoritet i folket att ernå majoritet i andra kammaren. När nu även sådana, som tidigare motsatt sig varje steg i mandatutjämnande riktning, för att få bort kartellväsendet äro beredda att omreglera valmetoden, borde steget därför ha tagits fullt ut, så att valreformen garanterat alla större meningsriktningar en så rättvis representation som möjligt.

I anslutning till dessa synpunkter och med ledning av 1952 års erfarenheter föreslår vi att en utredning verkställes och förslag i god tid före 1956 års val framläggas rörande en omläggning av valsystemet till föremål för en mandatutjämnning enligt principen om tilläggsmandat. Någon sådan utredning kom aldrig att företas av 1950 års kommitté, även om olika tänkbara system där redovisats och sifferberäknats. Såsom herrar Bergvall och Håstad framhöll i sitt ovan citerade särskilda yttrande kan flera olika metoder härvidlag komma i fråga. En sådan metod är att besätta tilläggsmandaten enligt en anordning med rikslista på det sätt som föreslogs i 1932 års proposition i ämnet. En annan metod vore att göra antalet tilläggsmandat lika med antalet valkretsar och låta ett tilläggsmandat återgå till varje valkrets i den ordning, som storleken av varje partis överskotts-röster bestämmer, varefter tilläggsmandatet besättes av den som inom valkretsen står närmast till att erhålla partiets mandat. En tredje metod är att — på det sätt som närmare angivits i det citerade yttrandet — vid första fördelningen av mandaten tillämpa Droops metod samt att fördela tilläggsmandat enligt d'Hondts regel; fördelen med detta system vore att antalet tilläggsmandat kan göras jämförelsevis litet. Även andra förfaringssätt är tänkbara, exempelvis att efter dansk förebild uppdelas landet i större regioner vid fördelningen av tilläggsmandat.

Förutom själva det tekniska förfaringssättet bör det ankomma på den av oss begärda utredningen att undersöka, huruvida ett system med till-

läggsmandat kan genomföras utan grundlagsändring eller först efter en dylik; riksdagsordningens valsättsregler ger inte någon otvetydig ledning härvidlag. Vidare bör särskilt utredas, om och i vilken utsträckning spär-rar kan behövas för att förebygga att ett system med tilläggsmandat leder till uppkomsten av smågrupper. Ytterligare bör det nya valsättet ges en sådan utformning att någon inskränkning inte sker i väljarnas rätt att fritt organisera sig eller samverka, och sålunda bör en återgång ske till den rätt att åsätta valsedel tre beteckningar, som infördes på 1920-talet; även om ett utjämningsystem bl. a. har till ändamål att göra kartellbeteckningar överflödiga, vänder vi oss principiellt mot själva tanken att väljarnas fria rätt att organisera sig vid val skall i någon form kunna beskäras. Givetvis bör utredningen också ha sin uppmärksamhet på önskemålet att valsyste-met blir så utformat, att det kan tillämpas vid alla val av folket till repre-sentativa församlingar.

Under upprepande av att det måste vara ett vitalt intresse för den svenska folkstyrelsen att nå fram till ett rättvist, principiellt oantastligt valsystem, som alla kan acceptera, hemställer vi,

att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning och förslag i god tid före 1956 års val rörande en omläggning av den proportionella valmetoden för andrakammarval i sådan riktning att denna baseras på principen om tilläggsmandat.

Stockholm den 27 januari 1953.

Jarl Hjalmarson.

Erik Hagberg

E. Birke.

i Malmö

Elis Håstad.

Martin Skoglund.

Folke Kyling.

T. G. v. Seth.

Ernst V. Staxäng.